

נפש כי תחטא

נֶפֶשׁ כִּי תַחַטָּא בְשִׁגְגָה מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ וְכו': (ויקרא פרק ד פסוק ב)

וְנֶפֶשׁ כִּי תַחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד אִם רָאָה וְכו': (שם, פרק ה פסוק א)

וְאִם נֶפֶשׁ כִּי תַחַטָּא וְעִשְׂתָּהּ אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ וְכו': (שם, שם פסוק יז)

נֶפֶשׁ כִּי תַחַטָּא וּמַעֲלָה מַעַל בֶּה' וְכַחַשׁ בְּעֵמִיתוֹ בְּפִקְדוֹן אוֹ בְתִשׁוּמַת יָד וְכו': (שם, שם פסוק כא).¹

ויקרא רבה פרשה ד סימן ה "נפש כי תחטא" – גוף ונפש, משל החיגר והסומא

תני ר' ישמעאל: משל למלך שהיה לו פרדס והיה בו בפורות נאות.² הושיב בו המלך שומרים אחד חיגר ואחד סומא לשומריו. אמר להם: היזהרו על בכורות הנאות האלו. הניחם והלך לו. לימים אמר חיגר לסומא: בכורות נאות אני רואה. אמר לו סומא: הבא ונאכל. אמר לו חיגר: וכי יכול אני להלך? אמר סומא: וכי רואה אני? מה עשו? רכב חיגר ע"ג הסומא ונטלו את הבכורות ואכלו. והלכו וישבו להם זה במקומו וזה במקומו. לימים בא המלך, אמר להם: היכן הבכורות? אמר לו סומא: אדוני המלך וכי רואה אני? אמר לו חיגר: אדוני המלך וכי יכול אני להלך? המלך שהיה פיקח מה עשה? הרכיב חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד. אמר להן: כך עשיתם ואכלתם את הבכורות. כך, לעתיד לבוא הקב"ה אומר לנפש: מפני מה חטאת לפני? אומרת לפניו: אני לא חטאתי הגוף הוא שחטא! מיום שיצאתי ממנו, שמא חטאתי? אומר לגוף: מפני מה חטאת לפני? אומר לפניו: אני לא חטאתי, נשמה היא שחטאה. מיום שיצתה ממני, לא מושלך אני לפניך כחרס על גבי אשפה? מה הקב"ה עושה להם? מביא נשמה וזורקה בגוף ודן שניהם כאחד.³

תני ר' חייא: משל לכהן שהיו לו שתי נשים, אחת בת כהן ואחת בת ישראל ומסר להן עיסה של תרומה – וטמאה. והיה מתדיין עם בת כהן ומניח את בת ישראל. אמרה לו: אדוננו הכהן, לשנינו מסרת כאחת. למה אתה מדיין איתי ומניח את זו? אמר לה: את בת כהן ואת למודה מבית אביך, זו בת ישראל ואינה למודה מבית אביה, לפיכך אני מדיין אתך. כך לעתיד לבוא, הקב"ה אומר לנפש: למה חטאת לפני? אומרת לפניו: רבש"ע, אני והגוף חטאנו כאחד, למה אתה מתדיין עמי ומניח את זו? אומר לה: את מן העליונים, ממקום שאין חוטאים וגוף מן התחתונים ממקום שחוטאים. לפיכך אני מתדיין אתך.⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויקרא סימן יא – מקום הצדק והמשפט

אמר הכתוב: "מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע" (קהלת ג טז) – מקום הנפש שניתנה מן הצדק ממקום שאין שם לא עון ולא חטא, היא חוטאה? הכתוב מתמיה: נפש כי תחטא בשגגה?⁵

¹ ארבע פעמים מופיע בפרשתנו הביטוי "נפש כי תחטא" ("נפש" בהקשר של "חטא" יש עוד שלושה לפחות, גם הם בפרשה). שניים מהם בדיני ממונות, אחד בדיני איסורים ואחד בחייבי כריתות שיש בהם לא תעשה. לגבי האחרון, פרק ה פסוק כא, ראו רש"י שם שמביא את דברי ר' עקיבא ממדרש תורת כהנים (ספרא) שדווקא זה שכולו בין אדם לחברו נאמר בו מעל בה! בניגוד לפסוק טו שם לא נאמר לה' הגם ששם מדובר במעילה בקודש! אנו נתמקד במילה "נפש" בהקשר עם חטא. כפשוטו, "נפש" הוא אדם. "נפש כי תחטא", פירושה: "אדם כי יחטא". ראו שמות א ה: "וְהָיָה כָּל נֶפֶשׁ יִצְאֵי יָרֵךְ יַעֲקֹב שְׁבָעִים נֶפֶשׁ" וכן רבים. אפילו חיות נקראות נפש, ראו בראשית א כא: "וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה". ראו אבן עזרא קהלת ג כא בהבדל בין נפש ונשמה: "והפרש יש בין נשמה ונפש, כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי עם על בני אדם". אבל הדרשן לא יוותר על ההזדמנות להתמקד בנפש במשמעות החלק הרוחני-תודעתי של האדם ולדון בשאלה: מי כאן חוטא? רק הנפש? ואיפה הגוף? האם דווקא בנפש יש פוטנציאל של חטא?

² פירות מבקרים נאים.

³ הפתרון שמציע מדרש זה מבוסס על הדואליות (האמביוולנטיות) שביסוד הבריאה כולה, בפרט בריאת האדם: חומר ורוח, עליונים ותחתונים, יבא או לא יבא, צדיקים ורשעים. ראו פרשיות ח ו-י בבראשית רבה. לפיכך, אומר הדרשן, "נפש כי תחטא" פירושו שגם הנפש חוטאת. הנפש עם הגוף. שניהם כאחד. ועם זאת, אולי החידוש הגדול של מדרש זה הוא דווקא בגוף שנידון ונענש לאחר המיתה. הכיצד? – לא ברור. ובקריאה חוזרת, אולי מדרש זה מזכיר את סיפור חטא עץ הדעת.

⁴ ר' חייא חולק על ר' ישמעאל ואומר שהאחריות המלאה והבלעדית היא על הנפש. "וייפח באפיו נפש חיה" – הגוף ללא הנפש הוא גולם. "חמישה שמות נקראו לה: נפש, רוח, נשמה, יחידה, חיה. חיה – שכל האיברים מתים והיא חיה בגוף" (בראשית רבה יד ט). לכן רק את הנפש אפשר להאשים. שיטתו פותרת את הבעיה של העמדת הגוף לדין בעולם הבא. ראו "תני ר' ישמעאל" בחלק הראשון של המדרש שעל מנת לדון את הנפש צריך להחזירה לגוף שהרי שניהם נדונים ביחד. לפי שיטת ר' חייא אין צורך. אבל מנגד, שיטת ר' חייא מעוררת בעיה קשה: אם הנפש היא "ממקום שאין חוטאים", כיצד היא חוטאת? ועל זה בא המדרש הבא.

⁵ התמיהה היא כפולה: ראשית, איך ייתכן שהנפש שמהעליונים מחצבתה בכלל תחטא? (כפי שכבר הערנו על שיטת ר' חייא לעיל). והשנייה, כפי שיתבאר בסוף המדרש, היא בדגש על המילה "בשגגה". חטא בשגגה? האם הנפש יכולה לטעות טענת שוגג? האם שוגג הוא בכלל חטא, נכון יותר ההפך, מי שחטא יכול לטעות טענת שגגה? נושא זה מפותח בהרחבה בהמשך המדרש.

למה הדבר דומה? לשני בני אדם שחטאו על המלך, אחד קרתני, ואחד בן פלטיין.⁶ ראה ששניהם חטאו חטא אחד. פינה לקרתני ונתן לבן פלטיין איפופסין.⁷ אמרו לו בני פלטיין שלו: שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית ולבן פלטיין נתת איפופסין? אמר להם: לקרתני פנית שאינו יודע נימוסי מלכות, אבל בן פלטיין בכל יום הוא עמי ויודע נימוסי מלכות מה הן. כך הגוף קרתני: "וייצר ה' א-להים את האדם עפר מן האדמה",⁸ והנפש בן פלטיין מלמעלה: "ויפח באפיו נשמת חיים" ... לכך הכתוב מתמיה: נפש כי תחטא בשגגה? מכאן אתה למד שכל החוטא אפילו בשגגה נקרא חוטא.⁹ שנו רבותינו: שגגת תלמוד עולה זדון,¹⁰ לפיכך כתיב: נפש כי תחטא, לפי שהוא מלמעלה, ולא כתיב אדם.¹¹

מדרש תנחומא פרשת ויקרא סימן ו – עובר על מצוות ה'

... ושניהם חטאו. למה? שאי אפשר לגוף להיות בלא נפש. שאם אין נפש אין גוף חוטא, ואם אין גוף אין נפש חוטאת. לפיכך פינה לגוף ונתן לנפש איפופסין (עונש), שנאמר: "הנפש החוטאת היא תמות" (יחזקאל יח פסוקים ד, כ). לכך הכתוב מתמיה: נפש כי תחטא בשגגה מכל מצוות ה' - מהו בשגגה? ללמדך שכל החוטא בשגגה כאילו עובר על מצוות ה'.¹²

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשת שובה – ממייתה לקרבן ולתשובה

"טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך" (תהלים כה ח). שאלו לחכמה: החוטא מהו עונשו? אמרה להם: "וחטאים תרדוף רעה" (משלי יג: כא). שאלו לנבואה: החוטא מהו עונשו? אמרה להם: "הנפש החוטאת היא תמות" (יחזקאל יח ד). שאלו לתורה: חוטא מה עונשו? אמרה להם: יביא אשם ויתכפר לו.¹³ שאלו להקב"ה: החוטא מהו עונשו? אמר להם: יעשה תשובה ויתכפר לו. זהו שכתוב: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך". אמר ר' פינחס: למה הוא טוב? - שהוא ישר. למה הוא ישר? - שהוא טוב. על כן יורה חטאים בדרך - שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה. לפיכך הושע מזהיר את ישראל ואמר להם: "שובה ישראל".¹⁴

⁶ זה שגר בעיר וזה שגר בארמון המלך.

⁷ ויתר לקרתני (בן העיר, הקריה) ונתן עונש - גזר דין (איפופסין) לבן הארמון.

⁸ "מן האדמה" - סמל הארציות ה"למטה". אבל בבראשית רבה יד ח מצאנו רעיון אחר: "מן האדמה - ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בן נחמן אמרו: ממקום כפרתו נברא, כמו שאתה אומר: מזבח אדמה תעשה לי. אמר הקב"ה: הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו והלואי ויעמוד". אולי אלה שיטות שונות ואולי דווקא משלימות. מי שמציאותו ארצית - כפרתו קלה ופשוטה יותר. ועיקר הקושיה הוא אכן על הנפש שבאה "ממקום שאין שם לא עוון ולא חטא". בה בעת אפשר לשאול על הרוע בעולם, מהיכן זה בא? אבל לא נפליג למחזות קשים.

⁹ לחטוא הוא 'לפספס' - להחטיא את המטרה, לסטות מהדרך. ראו תהלים כה ח: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך". ובכל זאת באים חשבון עם החוטא. יש לאדם אחריות על מעשיו.

¹⁰ פרקי אבות פרק ד משנה יג. ראו פירוש קהתי שם. ראו גם מסכת בבא מציעא דף לג ע"ב: "תלמידי חכמים - שגגות נעשות להם כזדונות. עמי הארץ - זדונות נעשות להם כשגגות". ראו דברינו [זדונות, שגגות וחכיות](#) ביום הכיפורים.

¹¹ אז "מה היה לנו" במדרש זה? מה "השורה התחתונה"? המשל שעל הקרתני ובן הפלטיין הוא חזרה מדויקת על המשל של בת הכהן ובת ישראל במדרשו של ר' חייא לעיל. התוספת שהוא מציג היא בכך שהוא רומז לפתרון לבעיה היסודית של איך הנפש שמחצבתה בעליונים יכולה בכלל לחטוא, ע"י הפסוק מקהלת: "מקום המשפט שמה הרשע". אבל אין הוא מפתח את הנושא ועובר מיד לנושא של השגגה. מדוע הנפש בכלל תיחשב לחטא? פעל בתום לב - יאמרו היום. לא, אומר המדרש - לנפש אין שגגה. כל טעות שלה היא חטא. לאדם שקורץ מן האדמה, לגוף, אולי כן. לנפש - לא.

¹² מדרש זה, שהוא בעצם חלק מהמדרש הקודם, מעורר שאלות ותמיהות רבות וחוזר לנקודת המוצא. אם "אי אפשר לגוף בלי נפש ולנפש בלי גוף" מדוע רק הנפש היא זו שנענשת? אבל הנקודה המרכזית במדרש היא העונש. מהו אותו איפופסין שהנפש נוטלת? כאן מפתיע המדרש בקיצוניותו "הנפש החוטאת היא תמות". אין זה הפשט באותו פרק ידוע שבספר יחזקאל שעניינו הוא קריאת התיגר כנגד "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תכהינה" - "בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן". ראו המדרש החותם את מסכת מכות (דף כד ע"ב): "ארבע גזירות גזר משה רבינו על ישראל, באו ארבעה נביאים ובטלום", ודברינו [לא יומתו אבות על בנים בפרשת כי תצא](#). מה רוצה המדרש לומר? שבחטא אחד - בשגגה - בטל כל טעם קיומה של הנפש - של קיומו של האדם? האם רק 'מבחוץ התוצאה' חשוב? אולי רוצה המדרש לומר, אדרבא, ראו מהפרשה שהתורה נתנה לנפש החוטאת כפרה בקרבן.

¹³ מדרש זה בא ומזכיר לנו שאם בעונש עסקינן, אין צורך להפליג לספר יחזקאל. פרשתנו עצמה עוסקת, בסופו של דבר, לא רק בחטאים אלא גם בתיקון החטא ובכפרה ע"י הבאת קורבן: "נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ... והשיב את הגזילה אשר גזל ... ואת אשמו יביא לה' ...". ולא עוד, אלא שהתורה חלוקת על הנבואה ומציעה עונש הרבה יותר אנושי: "שאלו לתורה: חוטא מה עונשו? אמרה להם: יביא אשם ויתכפר". זאת כמובן רק בחלק של האשמה כלפי ה'. תיקון המעשה עצמו - השבת הגזילה או כל תיקון אחר שהוא בין אדם לחבירו - זה דבר מובן מאליו. ראו דברינו [בין אדם לחבירו ובנינם למקום](#) ביום כיפור.

¹⁴ "שורה תחתונה" (אם יש כזו), נראה שלא יצאנו מכל השאלות הפילוסופיות הנ"ל עם תשובות חותכות, אבל אולי כן עם תשובה (תרתני שמתע) על דרך המוסר והמסר האנושי. הנפש היא העיקר, אם חו"ח לאבדן גמור ואם לכפרה והתחדשות. היא יכולה להתכלות לגמרי, אפילו יותר מן הגוף עליו חל חוק שימור החומר, אבל היא יכולה גם להתחדש ולעשות תשובה. מן הדין וגם מן החכמה דינה של נפש שחטאה הוא כליה ואבדן: "ואת חטאים תרדוף רעה", "הנפש החוטאת היא תמות". אפילו טענת שוגג לא תעמוד לה. אבל מן התורה שנאמר בה: [ותי בהם](#) (דברינו בפרשת אחרי מות) ומן הקב"ה שכולו חסד, יש לה תקנה של כפרה ותשובה. והכל כן בתורה! ספר ויקרא מוקדש כולו לכפרה "יביא אשם ויתכפר לו" ובספר דברים, מצוות התשובה: "כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים ל יד). ראו דברינו [בשבת שובה](#).

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים 1: בפרשת נזיר אנו קוראים: "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (במדבר ו יא). ושם ידועה שיטתו של ר' אלעזר הקפר: "שציער עצמו מן היין" (נזיר יט א). האם ניתן לקשור עניין זה לנושא שדרשנו בו, במעין היפוך, שסיגוף גופני מיותר הוא חטא על הנפש משום שיגרום לה בסופו של דבר לחטוא? האם אפשר למצוא בגישה זו סיוע לשיטת ר' ישמעאל שבסופו של דבר אי אפשר לנתק את הנפש מהגוף ושניהם פועלים, משפיעים, חוטאים, נדונים ושבים ביחד? ראו בגמרא נזיר שם: "ור' ישמעאל סבר לה כר' אלעזר הקפר". או שמא עניין אחר הוא זה ואנחנו סתם נסחפנו?

מים אחרונים 2: ובאשר למדרש פסיקתא דרב כהנא האחרון, ראו הנוסח בירושלמי מסכת מכות פרק ב הלכה ו: "שאלו לחכמה: חוטא מהו עונשו? אמרה להם: חטאים תרדף רעה. שאלו לנבואה: חוטא מהו עונשו? אמרה להן: הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לקודשא בריך הוא: חוטא מהו עונשו? אמר להן: יעשה תשובה ויתכפר לו. היינו דכתיב: על כן יורה חטאים בדרך - יורה לחטאים דרך לעשות תשובה". בנוסח זה אין את "התורה". אין פער בין התורה ובין הקב"ה. ונוסח הפסיקתא צריך עיון נוסף.